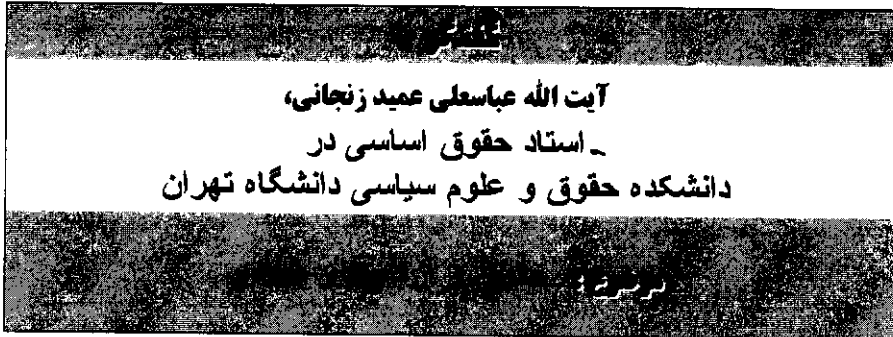

✘ گفتگوی اول: حقوق و آزادی‌های بنیادین

✘ گفتگوی دوم: آزادی مذهبی و لائیسیته

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- آزادی‌های بنیادی از دیدگاه شما کدامها هستند و بنیادی بودن این آزادی‌ها از کجا ناشی می‌شود؟

آیت الله عمید زنجانی: آزادی انسان به مفهوم حقوقی و سیاسی ریشه در آزادی به مفهوم فلسفی آن یعنی اختیار ذاتی و فطری انسان دارد؛ بدین گونه که خداوند او را آزاد آفریده است و هر نوع آزادی در عرصه اندیشه و عمل که بر این بنیاد فطری متکی باشد در زمره حقوق انسان قرار دارد. لکن انسان به همان اندازه که آزاد آفریده شده است، مسؤول هم هست. جامع‌نگری در حقیقت انسان ایجاب می‌کند که آزادی‌ها بر پایه مسؤولیتها تفسیر شوند.

۲- در حال حاضر نظام حقوقی آزادی‌های فردی در ایران بر کدام پایه فلسفی متکی است؟

آیت الله عمید زنجانی: نظام حقوقی کشور بر اساس اصل دوم قانون اساسی مستخرج و متکی بر مبنای حقوق اسلام و تجربیات پیشرفته بشری است و منابع حقوقی اسلام بر اصل فطرت و بر پایه «لَا تَكُنْ عَبْدًا لِّغَيْرِكَ وَ قَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا» متکی است.

۳- جایگاه فرد و جامعه در طراحی این نظام حقوقی کجاست؟ در چشم‌اندازی کلی آیا می‌توان بر آن بود که مبنای اصلی این نظام حقوقی فرد، سعادت و نیکبختی اوست؟

آیت‌الله عمید زنجانی: در نظام حقوقی که قانون اساسی کشور بر بنیاد آن استوار شده است، فرد و جامعه هر کدام جایگاه ویژه خود را دارند و در بعد کمال و ارتقاء، فرد دارای جایگاه مستقل است؛ و در بعد استیفای منافع، فرد تابع جامعه است و از آنجا که آزادی‌ها پایه کمال و ارتقاء فرد است، نباید فدای مصالح جامعه شود. هر چند که افراد در استیفای حقوق و آزادی‌ها ملزم به رعایت مصالح اجماعی هستند.

۴- آیا به نظر شما آزادی‌ها و حقوق بنیادین جزو اصول یا حقوق جاودان و لا‌تغییر می‌باشند؟ آیا قانون‌گذار یا قوه مؤسس بر این حقوق حاکم است و می‌تواند آنها را تغییر داده یا نسخ کند، یا اینکه هیچ نهادی حتی خود قوه مؤسسان نیز حق دستکاری در این حقوق و آزادی‌ها را ندارند؟

آیت‌الله عمید زنجانی: با دیدگاه نظام حقوقی انسان‌گرایانه و لائیک می‌توان گفت: هیچ قدرتی توان محدود کردن حقوق ذاتی و طبیعی انسان را ندارد. لکن در حوزه بحث ما که مسائل در رابطه با حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران مطرح است، تعبیر قوه مؤسس یا هر تعبیر دیگر نارسا است. نهاد شرع که از جانب خدا است قادر به تصرف در تعیین سرنوشت انسان از طریق ایجاد تغییر در حقوق و تکالیف وی می‌باشد و این حق از آنجا ناشی می‌شود که هستی و کیفیت ترکیب وجودی انسان دست خالق او است. با ایجاد هر نوع تغییر در ذاتیات انسان، حقوق و تکالیف او در شرع دستخوش تحول می‌گردد.

لکن از آنجا که در ذات و ماهیت انسانهای موجود (که مورد بحث ما است) تغییر و تصرفی از جانب خدا انجام نگرفته است (إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ

يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ) و انسان مفروض، مختار و آزاد آفریده شده است، حقوق و تکالیف ذاتی او نیز تحول‌پذیر نخواهد بود.

بدین ترتیب از دو نگاه خداگرا و انسان‌گرا به یک نتیجه می‌رسیم، لکن فلسفه این دو دیدگاه و مبانی آن دو کاملاً متفاوت می‌باشد»

۵- نسبت و اطلاق حقوق و آزادی‌های فردی به چه معناست؟ آیا با نسبی فرض کردن *relativisation* آنها عرصه این حقوق و آزادی‌ها محدود نخواهد شد؟

آیت الله عمید زنجانی: انسان جدا از حیات اجتماعی، امری فرضی و انتزاعی است. وقتی رابطه انسان با جامعه در حال توسعه و تحول مطرح می‌شود نوعی نسبت به معنی تحول‌پذیری به درون عناصر اصلی و ذاتیات انسان راه می‌یابد، بدون آنکه در ثبوت این واقعیات و عناصر اصلی خدشه وارد آورد و چنان که قبلاً نیز گفتیم تحولات اجتماعی به نوعی عناصر ثابت و ذاتی انسان را دچار تحول می‌سازد «ثابت از درون تغییر».

۶- آیا در کشور ما درباره مبحث آزادی‌ها و حقوق فردی می‌توان قائل به وجود یک نظام حقوقی شد یا خیر؟ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

آیت الله عمید زنجانی: سؤال مبهم است. اگر منظور اصولی است که در قانون اساسی در رابطه با آزادی‌ها بیان شده است، پاسخ مثبت است. نظام و نظام‌مندی خاصی بر آزادی‌های فردی در قانون اساسی حاکم است و این نظام دارای مبانی، اصول و همبستگی خاص می‌باشد. اگر سؤال در خصوص عمل اجتماعی و آن چیزی است که عملاً در جامعه ما رخ می‌دهد بی‌گمان نظام‌مند نیست و به علل آن اشاره شد.

۷- مسأله سلسله مراتب شکلی (نهادهای قضایی و غیرقضایی) و ماهوی (قانون اساسی، قوانین عادی و قراردادهای بین‌المللی) در این نظام چه جایگاهی دارد؟

آیت‌الله عمید زنجانی: تقسیم‌بندی ارائه شده در سؤال، جای تأمل دارد و از یک معیار دقیق علمی برخوردار نیست، هر چند قابل توجیه است لکن هر مطلبی نمی‌تواند معیار سؤال قرار گیرد. (با عرض معذرت!).

به‌رحال می‌توان برای هر کدام از نهادهای اثرگذار در آزادیها و حقوق فردی جایگاه خاصی قائل شد و بی‌گمان نهادهای مؤسسی چون قانون اساسی و قوانین عادی و تعهدات بین‌المللی هر کدام در نظام‌مند کردن حقوق و آزادیها می‌توانند نقش مؤثری ایفا نمایند. چنانکه نهادهای انتظامی (اعم از تصمیم‌گیرنده و اجراکننده) به خودی خود قادر به ایفای نقش در این زمینه می‌باشند و ایجاد رویه قضائی در جهت نظام‌مند کردن آزادی‌های فردی دست کمی از نهادهای تأسیس ندارد.

به نظر می‌رسد باید این مسأله را مفروض تلقی کرد و سؤال را به این سمت سوق داد که این نهادها چگونه می‌توانند در توسعه آزادیها مفید و مؤثر واقع شوند؟ من، سلسله مراتب اثرگذار در نظام‌مند کردن حقوق و آزادیها و نیز عوامل توسعه این نظام حقوقی را به ترتیب زیر ارزیابی می‌کنم: حقوق بنیادی، قانون اساسی، قوانین عادی، احکام قضائی، رویه قضائی و مقررات اجرائی و انتظامی در داخل کشور و قراردادها و تعهدات بین‌المللی در سطح همکاریهای بین‌المللی

۸- آیا این نظام حقوقی توانایی آفرینش آزادی‌های جدید یا بسط گستره آزادی‌های موجود را دارد؟

آیت‌الله عمید زنجانی: قبض و بسط آزادی‌ها به تحولات اجتماعی و روابط انسانها به‌ویژه به عرصه‌های نوین حاصل از فناوری بستگی دارد و از این‌رو آزادی‌ها نیز در عین ثبات درونی از یک تحول و توسعه بیرونی و تنگاتنگ با

تحول روابط اجتماعی برخوردارند و شاخصهای اصلی در این ارزیابی مسؤلیتها و مقتضیات می باشد.

۹- آیا قانون اساسی ج.ا.ا. به صورت مطلق از آزادیها حمایت می کند؟

آیت الله عمید زنجانی: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صراحت از اصل آزادی توأم با مسؤلیت حمایت می کند و آزادی بدون هویت مسؤلیت و عاری از وظایف جانی در قانون اساسی ندارد و کلیه آزادیهای مذکور در فصل سوم قانون اساسی بر این اساس تعریف می شود. حق و مسؤلیت تفکیک ناپذیرند.

۱۰- چه نهادهای قضایی و غیرقضایی حامی حقوق و آزادیها در جمهوری اسلامی ایران هستند؟

آیت الله عمید زنجانی:

یک- نهاد قضائی که حافظ حقوق و آزادیهای عمومی معرفی شده است.

دو- رئیس جمهور که به عنوان مسؤل اجرایی و اجرای قانون اساسی معرفی شده است.

سه- رهبری که به عنوان ناظر بر اعمال سه نهاد اصلی اعلام گردیده است بر عملکرد آن سه قوه در راستای اصول قانون اساسی نظارت دارد. البته هر کدام از این نهادها دارای زیرمجموعههایی هستند که مستقیماً ناظر بر نحوه استیفای حقوق و آزادیها در کشور و حامی این حقوق و آزادیها می باشند.

۱۱- نقش شورای نگهبان، مجلس، قوه مجریه و قوه قضائیه در پاسداری از این ارزشهای انسانی چیست؟

آیت الله عمید زنجانی: در این سؤال قوه مقننه از قلم افتاده است و می تواند در تکمیل قوانین مربوط به آزادیها و هماهنگ سازی آنها با تحولات اجتماعی

نقش اساسی برعهده داشته باشد. چنانکه شورای نگهبان نیز در این راستا با استفاده از اجتهادات فقهی می‌تواند قوه مقننه را یاری دهد و قوه قضائیه مأمّن اصلی برای تضمین آزادی‌ها است و تمام مشکل در مسأله آزادی‌ها، قوه مجریه است که داستانی غم‌انگیز دارد.

۱۲- چه خلأها و کاستی‌های تقنینی، قضایی و اجرایی در این زمینه وجود دارد؟

آیت الله عمید زنجانی:

یک- نخست باید روابط جدید شناخته و تعریف شوند و بر پایه روابط تعریف شده آزادی‌ها تبیین گردند

دو- در کشور ما عملاً بین قوه مجریه و قوه قضائیه در تشخیص تخلفات و مجازات متخلفین تفکیک اصولی وجود ندارد. متولیان اجرائی به خود اجازه می‌دهند آزادی‌ها را خود تعریف و خود اجرا و متخلفان را خود تشخیص و در نهایت خود آنها را مجازات نمایند (از مناصب طرد نمایند).

سه- ساختار قوه قضائیه برای حجم رسیدگی‌ها ناتوان و به ویژه در حمایت سیستماتیک از حقوق و آزادی‌ها فاقد ابزار لازم و راه کارهای مناسب است.

۱۳- محدودیتها و قیدوبندهای آزادی‌های فردی و اجتماعی کدامند؟ شما به صورت ایده‌آل کدام محدودیتها را برای آزادی‌ها لازم می‌دانید و کدام‌ها را غیرضروری؟ آیا می‌توان به دلیل مصلحت اجتماعی یا اخلاقی آزادی‌ها را محدود کرد؟

آیت الله عمید زنجانی: دو عامل مصلحت و اخلاق و مشابه آن دو از قبیل حکمت و عرف مادام که مسؤولیت آور نیستند به عنوان عوامل مؤثر در محدودسازی آزادی‌ها پذیرفته نمی‌شوند و اگر ملاک را منحصر در عامل

مسئولیت بدانیم نه تنها مصلحت و اخلاق بلکه هر عامل دیگری که مسئولیت‌آور باشد، خود محدودکننده آزادی محسوب می‌شود.

۱۴- نوع محدودیتهای آزادی را چگونه می‌بینید؟ آیا اصل محدود بودن محدودیت‌ها در این مقوله رعایت شده است یا خیر؟

آیت الله عمید زنجانی: مسئولیت که عامل اصلی محدودکننده یا به تعبیر دیگر تفسیرکننده آزادی‌ها است خود از محدودیت برخوردار است و به همین دلیل در مقایسه دو عامل مسئولیت و آزادی، محدوده آزادی بسی فراختر و گسترده‌تر است؛ ولی همان مسئولیتهای - هرچند اندک - در تفسیر کلی آزادی‌ها اثر شایان توجهی دارند.

۱۵- جهت تقویت نظام حقوق و آزادی‌های فردی در جمهوری اسلامی ایران چه پیشنهادهایی را می‌توان مطرح ساخت؟

آیت الله عمید زنجانی:

یک- بررسی عوامل مؤثر در نقض آزادی‌ها که بسیاری از آنها ریشه در عرف و عادات مربوط به فرهنگ عمومی دارد و بررسی راه‌های جلوگیری، خنثی‌سازی و تحول فرهنگی در این زمینه‌ها.

دو- توجیه و آموزش دست‌اندرکاران اجرایی مسائل مربوط به حقوق بشر مانند: نهادهای قضایی، انتظامی، نظامی و امنیتی که رقم عمده نقض حقوق بشر در جهان از سوی این نوع نهادها انجام می‌پذیرد.

سه- ایجاد مرکز پژوهشی برای بررسی ریز مسائل مربوط به حقوق بشر و استخراج ماده به ماده آنها از متون قانون اساسی، قوانین عادی و اصول و مبانی حقوقی که بی‌گمان در ادامه راه با مسائل جدیدی مواجه می‌شوند و به طور کاربردی می‌توان به توسعه حقوق بشر نه به طور انفعالی بلکه به عنوان یک مسأله اصلی ملی و مذهبی دست یافت.

۱۶- .... {طرح پرسش آزاد توسط مصاحبه شونده}

آیت الله عمید زنجانی:

.....

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

